

Politica ecologică din perspectiva sociologică*

Prof. dr. Ion Iordăchel

Politica ecologiei — teren de ample dezbateri în știința contemporană — ocupă un loc „singular” în biologie și sociologie, întrucât în cadrul acestor științe, una dintre problemele fundamentale care condiționează chiar definirea obiectului lor, o constituie raportul existent între sistemele vii organizate — sistemele biologice și sistemele sociale — și mediul ambiant.

Termenul de ecologie a fost introdus inițial în biologie, extinzându-se apoi și în sociologie. Dar înainte de introducerea ca atare a termenului, se utiliza frecvent noțiunea de mediu natural sau mediu social. De aceea, nu-i întimplător faptul că în secolul al XIX-lea, în faza de debut și apoi de maturizare a biologiei și sociologiei ca științe autonome, conceptul de mediu ambiant (iar spre sfârșitul secolului, de ecologie în biologie și morfologie socială în sociologie) ocupă un loc central în studiile și cercetările întreprinse. Din biologie ne-am referi la Darwin și Haeckel, ultimul introducând și noțiunea de ecologie. Din sociologie am cita lucrarea lui Engels *Situația clasei muncitoare din Anglia*, studiile lui Booth, *Le Play* etc., unde se face analiza efectelor destructive ale industrializării capitaliste asupra naturii și comunităților rurale, precum și analiza mediilor industriale și urbane poluate, insalubre, degradante pentru muncitori.

În fapt, protecția naturii și ameliorarea mediului artificial este la fel de veche ca și industrializarea. Vrem însă să precizăm, de la început, că există o diferență calitativă între protecția mediului și sesizarea crizei ecologice. În fapt, până în deceniul al VI-lea al secolului nostru, pericolul a fost semnalat de biologi, demografi și sociologi. După 1960 problematica crizei ecologice devine comună atît pentru majoritatea științelor, cît și pentru politică.

Remarcînd similitudini, între accepțiile date naturii în biologie și sociologie, se impun precizate inițial și unele deosebiri: *în primul rînd*, în sociologie mediul ambiant, mai exact *mediul natural*, include în sine și lumea biologică, *ecosistemele* fapt care și explică necesitatea metodologică a unor delimitări terminologice (conceptele de ecologie umană, de mediu social, mediu rural sau urban, mediu industrial etc.; se impun, evident și distincții între biologic, geografic, geologic, regim hidrografic etc.); *în al doilea rînd*, în sociologie noțiunea de mediu ambiant include nu numai mediul natural, dar și mediul „artificial”, construcție, creație a omului (complexele industriale, aglomerații urbane și rurale, locuințe etc.), care

* Comunicare ținută la Colocviul cu tema *Ecologie și politică* organizat de Acad. „Șt. Gheorghiu” în colaborare cu Institutul „Antonio Gramsci” — Italia, între 22-24 aprilie a.e. „Viitorul social”, an V, nr. 2 p. 251-258, București, 1976

nu totdeauna au însemnat o integrare armonioasă a omului în cadrul mediului ambiant, în spațiile ecologice, ci și un dezechilibru care a afectat relația sistemului om-natură, însăși ființa umană. Concepte ale sociologiei surprind din unghiuri specifice formațiunilor și organizărilor sociale concrete această realitate, utilizându-se noțiunile de mediu social-urban și rural, mediu industrial, mediu familial.

Dezbatem acum probleme ale politicii ecologice tocmai datorită existenței dezechilibrelor create, caracterului acut al crizei ecologice, eșecului real sau posibil, în fază incipientă sau într-o fază avansată, a politicii economice și tehnologice inițiate, decise, realizate de societatea capitalistă; în al treilea rând, (și acest aspect ne interesează în cel mai înalt grad în măsura în care discutăm, pe fondul crizei ecologice, viitorul societății umane), o abordare istorică a raportului om-natură și a raportului societate animală — societate umană, scoate în evidență o schimbare a raportului, o eliberare și o ascendență a omului față de natură, a societății umane față de societatea animală, determinată de elementul decisiv în istorie în ultima instanță, producerea și reproducerea vieții imediate, producerea mijloacelor de existență pe de o parte, a ființelor umane, perpetuarea speciei pe de altă parte. Schimbarea este fundamentală, fapt care ne îndreptățește să afirmăm că, până la apariția lui homo-sapiens, sociologia umană este un capitol al sociologiei animale și cu cât ne îndepărtăm în timp, spre originile vieții pe pământ, cu atât acest adevăr este mai valabil. Întrebarea care se pune este următoarea: este valabilă și reciprocă? Altfel spus, se poate concepe o realitate în care natura, în coordonatele care-i conferă specificitate și sociologia animală vorfi eliminate? Nu, și acest lucru este posibil în măsura în care natura își păstrează autonomia relativă determinată de legile ei imanente; este însă concepută și ca parte a unui ansamblu integral (cealaltă parte constituindu-l „sistemul” social și acesta, relativ autonom).

Pentru definirea unui posibil demers sociologic în ecologie, esențiale sînt: 1. includerea structurilor ecologice în sistemul social, ca elemente fundamentale al acestuia și nu doar ca o condiție exterioară și analiză sociologică corespunzătoare a acestora (ecologia și teoria sociologică) și 2. analiza sociologică a obiectelor naturale și „artificiale” care compun spațiul ecologic, ceea ce noi am numi obiecte materiale *socializate*: conceptul de socializat amendează autonomia obiectelor naturale și în special a obiectelor tehnice, a civilizației tehnologice, a mediului „artificial”, față de sistemul de organizare socială și puterea politică a acestuia. Este de fapt vorba de necesitatea, subliniată în mod expres de Marx și Engels „de a controla socialmente forța naturală” și „de a calcula efectele îndepărtate din activitatea noastră în producție”.

Ecologia și teoria sociologică. Teoria sociologică — ca teorie generală a sistemului social global — ține seama, fără îndoială, de concluziile științelor particulare, de faptele concrete puse la dispoziție de aceste științe particulare, dar procedează în principal la o analiză proprie, specifică a realității sociale, utilizînd un aparat conceptual teoretic și metodologic specific. În fapt, se are în vedere conceperea societății (formațiunii sociale) sub forma unui sistem structural complex și dinamic, compus din elemente aflate în raporturi dialectice variabile și căruia (sistemului) îi este proprie

organizarea pe nivele și procesualitatea, istoricitatea, determinată de practica socială desfășurată de grupuri și clase sociale, de societăți concrete în medii naturale și „artificiale” determinate.

Considerăm că obiectul sociologiei îl constituie studiul și reconstrucția teoretică, într-un sistem conceptual coerent, a fundamentelor vieții sociale, ansamblului social: structurile ecologice și biosociale, modul de producție, structurile și comunitățile social-umane, activitatea practică în formele ei specifice, valorile materiale și spirituale rezultate din această activitate.

O asemenea viziune de ansamblu este condiționată nu numai de concepția sistemică care a pătruns în sociologie, dar și de evoluția ecologiei ca știință. Dacă inițial pentru ecologie mediul nu este decît un tipar unidimensional, departe însă de ecosistem, (Haeckel), ulterior (viziunea actuală) ecologia descoperă că ființa vie nu se limitează să evolueze în cadrul sistemului natural, că mediul natural nu acționează pur și simplu asupra ființelor vii prin presiune selectivă, lăsînd să supraviețuiască și să se reproducă cei mai apti. Cum subliniază sociologul E. Morin, relația ecosistemică este o „relație integrativă între două sisteme deschise în care fiecare este parte a celuilalt, ambele constituind un întreg”¹. Ecologia capătă o dimensiune globală.

Obiectul și problematica sociologiei, inclusiv a sociologiilor de ramură — sociologia urbană, industrială, rurală, a familiei, a muncii, loisirului etc., — se grefează pe aceste fundamente, concepute unitar ca elemente ale sistemului social. Se poate vorbi de o diversitate de problematice, prin păstrarea unghiului specific, unic, care este punctul de vedere al sociologiei, adică abordarea oricărui fenomen social ca fapt social total, ca sistem global constituit din subsisteme, cărora le sînt proprii relații și funcții bine determinate.

Sociologia ca știință unitară studiază: a. structurile fundamentale ale sistemelor și formațiunilor sociale și dinamica acestora. Analiza structurilor presupune evidențierea nivelelor de organizare structurală și în primul rînd, a nivelelor macro, medii și micro-sociale. Analiza sociologică a structurilor presupune, în al doilea rînd, studiul genezei și evoluției structurilor și proceselor sociale, a continuității și discontinuității cadrelor sociale — ecologice, economice, sociale, culturale, politice, a dezvoltării lor ascendente, a raporturilor complexe de cauzalitate și determinare; b. condițiile mediului natural (umanizat) și social „artificial” (totalitatea structurilor ecologice). În vederea acestei analize s-au dezvoltat ramuri adecvate ale sociologiei. De asemenea, ca urmare a abordării multidisciplinare a realității sociale, s-au constituit și științe de graniță: geografia umană, demografia, ecologia umană; c. ansamblul mediilor și structurilor care condiționează activitatea materială variată și, în primul rînd, activitatea practică productivă a colectivităților umane. Pentru un studiu în profunzime s-au constituit sociologia industrială, rurală, urbană, sociologia muncii etc.; d. ansamblul instituțiilor suprastructurale, a valorilor spirituale, ideologice, simbolice, a mediilor culturale. Acest domeniu a cunoscut în ultimele decenii o diversificare considerabilă, constituindu-se ramuri multiple ale sociologiei: sociologia politică, sociologia dreptului,

¹ Edgar Morin, *La paradigme perdu: la nature humaine*, Paris, 1973, p. 31.

religiei, moralei, artei, limbajului, educației, sociologia mijloacelor de comunicație de masă (mass media) etc.; e. ansamblul structurilor psihosociale: se presupune abordarea interdisciplinară (biologică, psihologică, psihosocială și sociologică), a următoarelor probleme: raportul structurilor sociale totale, psihosociologia interpersonală și intergrupală, psihologia grupurilor și claselor sociale, psihosociologia personalității, relațiile interumane etc., evident pe fondul și în cadrul structurilor ecologice, economice, politice, culturale și politice, deci a mediilor „materiale” sau culturale.

O asemenea înțelegere a obiectului și problematicii sociologiei presupune explicit nu numai unitatea dialectică indestructibilă dintre natură și societate, dar și o implicare a cadrelor sau structurilor ecologice în toate tipurile de *fapte sociale totale* care constituie obiect de analiză sociologică. Din diversitatea de fapte și realități sociale — obiecte materiale socializate, fapte economice, grupuri, colectivități, clase și comunități sociale (comunități urbane, rurale, de familie etc.), fapte demografice, fapte culturale, politice, psihosociale — vom face unele considerații sociologice asupra tehnicii (obiecte materiale socializate) și comunităților rezidențiale.

Evocînd succint aria problematică a sociologiei, am încercat să sugerăm tipuri de informații și o viziune sociologică ce s-ar putea insera în cadrul ecologiei, alături de alte tipuri de informații și viziuni în vederea fundamentării unei politici ecologice unitare. Fără a diminua importanța altor analize, în măsura în care punem în discuție nu numai ecosistemele, dar și organismele sociale, societățile umane, naționale concrete, totale, apreciem ca fiind necesară integrarea cercetării sociologice în demersul interdisciplinar pe care, în planul nemijlocit al științei, trebuie să-l realizeze ecologia, iar în planul acțiunii practice, factorii de decizie și acțiune politică.

Ecologia și obiectele materiale socializate. Sociologia studiază obiecte și fapte sociale, care se deosebesc de obiectele fizice, tehnice, prin aceea că sînt constituite dintr-o țesătură de relații, de structuri sociale, culturale, psihice, biologice și dispun de finalități precise. Din ansamblul de tipuri de fapte sociale, ne vom referi la obiectele materiale tehnice, nu numai pentru că dezvoltarea tehnicii a condus la crearea unui nou mediu ambiant — mediul „artificial”, dar în primul rînd pentru că în țările capitaliste dezvoltate, iar într-un context economico-social și cultural diferit și în țările în curs de dezvoltare, tehnologia contemporană este aproape unanim considerată ca factor de poluare: după unii ideologi burghezi, adepți ai profitului prin orice mijloace, situația este implacabilă, criza ecologică fiind un rău necesar; după alți autori, nu toate tehnologiile sînt în mod necesar surse de poluare; este deci posibil și de dorit să se găsească tehnologii noi pentru a redresa o situație care nu încetează să se agraveze. Acest ultim punct de vedere, conținînd elemente raționale, se înscrie totuși într-o viziune tehnicistă, non-sociologică, întrucît face abstracție 1. de faptul că tehnologiile poluante constituie osatura modurilor de producție capitaliste avansate care condiționează structuri sociale, moduri de viață specifice; 2. presupune implicit o deplasare a industriilor poluante în țări în curs de dezvoltare și 3. acceptă o autonomie a tehnicii, eludînd structurarea, funcționalitatea și finalitatea acesteia în sistemele sociale, în societățile naționale concrete. Considerăm că alegerea unor noi tehnologii este subordonată problemei dezvoltării planificate și deciziilor politice care

trebuie să-și asume responsabilități în alegerea priorităților după criterii bine definite — criteriile profitului cu orice preț, imanente societății capitaliste, sau criteriile umaniste proprii societății socialiste. În concepția Partidului Comunist Român, scopul fundamental al creșterii puternice a forțelor de producție, pe baza revoluției tehnico-stiințifice îl constituie „sporirea continuă a producției de bunuri materiale în vederea satisfacerii largi a necesităților de consum ale întregului popor, dezvoltarea multilaterală a societății”².

Odată cu realizarea vastului program de dezvoltare a țării „va trebui — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — să se acorde o atenție mai mare măsurilor de împiedicare a poluării, de conservare nealterată a mediului înconjurător, asigurând astfel condiții de viață cât mai corespunzătoare poporului, atât în prezent, cât și în viitor”³.

Concepută ca parte integrantă a activității de dezvoltare economico-socială planificată a țării, protecția mediului înconjurător considerându-se a fi „o problemă de interes național” a fost legiferată⁴, definindu-se 1. conținutul mediului înconjurător, 2. protecția mediului, 3. poluarea mediului și 4. factorii naturali și sociali ai mediului înconjurător supuși protecției:

1. Mediul înconjurător este constituit din totalitatea factorilor naturali și a celor creați prin activități umane care, în strinsă interacțiune, influențează echilibrul ecologic, determină condițiile de viață pentru om, de dezvoltare a societății.

Echilibrul ecologic reprezintă raportul relativ stabil, creat în decursul vremii, între diferitele grupe de plante, animale și microorganisme, precum și interacțiunea acestora cu condițiile mediului în care trăiesc;

2. protecția mediului înconjurător are ca scop păstrarea echilibrului ecologic, menținerea și ameliorarea calității factorilor naturali, dezvoltarea valorilor naturale ale țării, asigurarea unor condiții de viață și de muncă tot mai bune generațiilor actuale și viitoare.

Protecția mediului înconjurător se realizează prin utilizarea rațională a resurselor naturale, prevenirea și combaterea poluării mediului înconjurător și a efectelor dăunătoare ale fenomenelor naturale;

3. poluarea mediului înconjurător constă în acele acțiuni care pot produce ruperea echilibrului ecologic sau să dăuneze sănătății, liniștii și stării de confort a oamenilor ori să provoace pagube economiei naționale, prin modificarea calității factorilor naturali sau creați prin activități umane;

4. factorii naturali ai mediului înconjurător supuși protecției sînt: a. aerul; b. apele; c. solul și subsolul; d. pădurile și orice altă vegetație terestră și acvatică; e. fauna terestră și acvatică; f. rezervațiile și monumentele naturii.

² Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1975, p. 65—66.

³ Nicolae Ceaușescu, Raport la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român, București, Edit. politică, 1974, p. 68—69.

⁴ Legea nr. 9/1973, privind protecția mediului înconjurător, Consiliul de Stat, Secția redacțională a Buletinului oficial și a altor publicații legislative; 1973, București, p. 4—5 art. 1—6.

Așezările omenești și ceilalți factori creați prin activități umane sînt, de asemenea, supuși protecției.

Inserind obiectele materiale, tehnice în sistemul relațiilor sociale, propunem *utilizarea conceptului de obiecte materiale socializate*, util după opinia noastră și pentru analiza sociologică a realității sociale, inclusiv a problematicei sociologice a ecologiei, (sociologia mediului ambiant sau sociologia ecologică) dar și pentru problematica mai largă a *ecologiei umane* sau a ecologiei globale.

În măsura în care natura și tehnica, obiectele materiale, „artificiale” sînt socializate, ele sînt obiecte ale analizei sociologice. Dacă obiectul material „în sine” nu este obiect social, între obiectul social și obiectele materiale, naturale sau „artificiale”, *tehnice*, există o legătură indisolubilă, întrucît socialul se imprimă în obiectele materiale. Socialul se imprimă în obiectele materiale prin semnificația atribuită acestora, prin valoarea atribuită obiectelor materiale, prin funcționalitatea tuturor obiectelor materiale în cadrul organizațiilor productive sau non productive. Am putea spune că obiectele materiale sînt obiecte sociale și reprezintă obiecte ale analizei sociologice în măsura în care au o semnificație, au o valoare, au o funcție, adică condiționează structurarea proceselor sociale și funcționarea sistemului social, reprezintă condiții indispensabile ale funcționării societății omenești, ale practicii sociale.

Obiectele materiale fizice, de pildă obiectele de larg consum, nu pot fi reduse la o pură materialitate (în sensul fizic al noțiunii). Aceste obiecte, la modul cel mai general, semnifică omul cu valorile, cu interesele, trebuințele și aspirațiile sale. Și natura, „obiectul natural” este umanizat prin activitatea omului, adică prezintă o valoare, o valoare economică, de exemplu. Astfel, terenurile agricole nu ne interesează în sociologie din punctul de vedere al structurii solului (mai exact din punctul de vedere al structurii solurilor în sine, studiată de pedologie), ci ne interesează structura acestor soluri din punctul de vedere al valorii lor sociale, din punctul de vedere al posibilității de a desfășura anumite tipuri de activități agricole și a organiza comunități umane și medii sociale specifice, adică structuri, cadre obiective, ecologice în care și desfășoară viața, pe multiple planuri, indivizii și grupurile sociale. Sau, o pictură: pictura X este obiect social și obiect de analiză sociologică, nu în măsura în care reprezintă o bucată de pînă și o pastă aruncată pe această pînă, ci în măsura în care această pastă „aruncată” pe pînă are o valoare socială și estetică. Omul și-a imprimat eul său pe acest obiect material, pictura este o creație a sa și un bun de consum cultural, estetic al său, iar ansamblul acestor „obiecte” formează un mediu cultural specific. În această creație materială omul se reflectă pe sine însuși. Un aragaz sau alte obiecte materiale de uz îndelungat, nu interesează din ce „materie”, „substanță” sînt construite, ci în primul rînd din punctul de vedere al funcționalității lor sociale, al gradului de modernizare a vieții și activității colectivităților umane.

Acestea sînt unele dintre aspectele prin care obiectul material este obiect social și *obiect de analiză sociologică*.

Obiectele materiale — și mă refer în primul rînd la mijloacele tehnice de producere a bunurilor materiale — trebuie privite ca obiecte sociale și din alt punct de vedere; obiectele materiale sau mijloacele tehnice (echi-

pamentul tehnic al unei societăți), sint obiecte sociale și în măsura în care creează posibilitatea concentrării în jurul lor a eforturilor umane. Altfel, spus, ele creează posibilitatea activității practice, productive, condiționând formele de organizare a muncii. Înseamnă că socialul, — adică relațiile, activitățile, formele de organizare — au puncte de contact puternice cu „materia”, cu obiectele materiale — cu mașinile sau cu natura. Mai mult, socialul care a apărut în, și datorită procesului muncii, realizat prin aceste instrumente, poate fi înțeles numai în relația intimă, în legătura indelurctibilă ce există între om și mediul material, care poate fi natura umanizată (mediul natural) sau lumea „artificială”, adică ansamblul mijloacelor tehnice de care dispune societatea la un moment dat. De fapt mediul natural și mediul tehnic, „artificial”, formează un tot, constituie cadrul unitar și indispensabil al acțiunilor umane și în primul rind al muncii și activităților practice colective, care determină starea psihologică, starea de sănătate, comportamentul uman-psihologic, social, economic și politic.

Problematica ecologică sau cum se exprimă unii autori, „mesajul ecologic” nu se reduce la propuneri și măsuri de salvagardare a mediului natural, ci vizează ansamblul mediului ambiant al omului și societății, mediile (întrunite) natural și „artificial”, ultimul incluzând nu numai industriile moderne cu efectele multiple ale acestora, dar și spațiile construite (orașe, sistemul stradal, ansamble de locuințe, sate etc.) în care își desfășoară activitatea colectivitățile și comunitățile umane.

Depășind stadiul echilibrelor biosferei și transformându-se în *ecologie umană*, preocuparea centrală în cercetarea și politica ecologică vizează construirea spațiilor și structurilor ecologice necesare integrării, inserării omului, populației într-un mediu rezidențial concret (oraș sau sat). Și este vorba de integrarea nu a unui om abstract sau numai a omului ca ființă bio-psihologică, ci a omului ca ființă plenară, ca subiect social, concret, constituit, organizat în formațiuni sociale, în grupuri, colectivități și comunități de diverse tipuri și dimensiuni și analizate prin excelență de sociologie. De aceea, întreaga activitate de amenajare și sistematizare a teritoriului, politica economică, culturală și de asistență socială concretizată în modul de organizare și amplasare a unităților economice, comerciale, de învățămînt, sănătate etc., trebuie astfel realizate, încît să se asigure „dezvoltarea armonioasă a orașelor și comunelor”⁵. Considerăm că este mai important să definim și să planificăm într-o viziune unitară și în acord deplin cu valorile supreme ale omului, a imensei majorități a populației tipurilor de orașe, sate, locuințe, sistemele de comunicație, tipurile de întreprinderi industriale sau agro-industriale, decît să ne lansăm în aforisme de genul: omul are nevoie de apă curată și oxigen, de păduri și cîmpii etc. Este de fapt vorba de a crea cadre, structuri materiale, *structuri ecologice* care să permită realizarea familiei ca autentică comunitate umană, umanizarea relațiilor sociale și interpersonale, reconstrucția pe baze noi a relațiilor de vecinătate, realizarea comunicației și circulației informațiilor într-o asemenea manieră, încît să se asigure libertatea reală a imensei majorități, dezvoltarea plenară a personalității, participarea autentică a

⁵ Programul Partidului Comunist Român, p. 85.

oamenilor nu numai la producerea bunurilor materiale și culturale, dar și la gestiunea tuturor treburilor cetății, „societății civile”, cum se exprima Marx. Și considerăm că nici o problemă care se referă la poluarea mediului ambiant, nu trebuie considerată minoră. Aș da un exemplu elementar: cercetări sociologice evidențiază că poluarea sonoră din apartamente este un factor de deteriorare a relațiilor interpersonale. Nu putem trece cu vederea nici peste comportamentele și aspirațiile reale ale „orășenilor” față de natură, adesea deviate sau marginale, studiate sistematic în ultimul timp de sociologie, care doresc („orășenii”) și realizează „reîntoarcerea” la natură numai în măsura în care regăsesc confortul și bunurile societății de consum și au posibilitatea să se comporte în mediul natural într-o manieră similară comportamentului cotidian, specific mediului industrial-urban contemporan.

Aceste succinte considerații ne conduc la câteva concluzii care privesc politica ecologică din perspectivă sociologică.

1. Criza ecologică poate fi depășită (și nu ameliorată — punctul de vedere al planificatorilor burghezi) numai în măsura în care mediul ambiant, spațiile ecologice sînt inserate în sistemul social și se află sub controlul societății.

2. Utilizarea rațională a naturii și tehnicii — construcția unui ansamblu echilibrat format din „ecosistemele” naturale și sociale, sau reconstrucția echilibrului ecologic, poate fi realizată într-o societate în care este posibilă planificarea la nivel global după alte criterii decît cele ale profitului, adică într-o societate socialistă.

3. Implantarea noilor tehnologii în toate societățile, dar în special în țările în curs de dezvoltare, afectează întreg sistemul de valori. „Întotdeauna — scrie R. Clarke — pot fi regăsite, pornind de la o tehnologie, valorile și idealurile societății care a inventat-o. În consecință, atunci cînd prevedem utilizarea tehnologiei contemporane în programele de dezvoltare, noi exportăm un întreg sistem de valori și în special o anumită atitudine față de natură, societate, muncă și eficacitate. Dar pînă în prezent, nici o societate locală în curs de dezvoltare nu a putut rezista efectelor acestui atac. Astfel, ea este obligată să evolueze în mod constant, pentru a răspunde exigențelor pe care le suscită fără încetare noua tehnologie”.

Este imperios necesar ca printr-un efort interdisciplinar, să cunoaștem mai mult efectele de viitor ale tehnologiilor noastre și construcțiilor urbanistice asupra echilibrului fragil al ecosistemelor.

4. Pentru a răspunde acestui atac, este necesară o altă politică economică, o altă politică a științei și tehnologiei, o politică care să procedeze la o evaluare critică a unor practici pe baza cărora a fost realizată economia și modul de viață actual și să se proiecteze un sistem social rațional și uman.

5. În fine, este necesar să ținem seama de realități, de fapte. După cum sugestiv spunea F. Engels: „Și astfel, faptele ne reamintesc la fiecare pas că noi nu dominăm numai natura așa cum un cuceritor domnește asupra unui popor străin, ca cineva care ar fi în afara naturii, dar că noi îi aparținem cu carnea, sîngele și creierul nostru, că ne aflăm în sînul ei și totodată dominația noastră asupra ei rezidă în avantajul pe care îl avem asupra ansamblului celorlalte creaturi, acela de a cunoaștelegile ei și de a ne putea servi de ele în mod judicios”.